

Jan Książek

Ludwik Domagała – pedagog, działacz społeczny i polityczny

Rocznik Wieluński 6, 81-98

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Książek

LUDWIK DOMAGAŁA – PEDAGOG, DZIAŁACZ SPOŁECZNY I POLITYCZNY

Dwudziestolecie międzywojenne w dziejach odrodzonej Polski to ważny okres w rozwoju oświaty, życia społecznego i politycznego. Jedną z aktywniejszych postaci, która odcisnęła trwały ślad w działalności oświatowej i społeczno-politycznej w Wieluńskim był Ludwik Domagała. Pełnił on funkcję kierownika Państwowej Preparandy Nauczycielskiej, zasiadał w Radzie Miejskiej, angażował się w rozwój spółdzielczości, a także piastował mandat poselski. Do Wielunia przybył wraz z rodziną bezpośrednio po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Wcześniej nabył bogate doświadczenie pedagogiczne, pracując w szkołach wiejskich i miejskich.

Informacje na temat Ludwika Domagały odnajdujemy w publikacjach autorstwa prof. Tadeusza Olejnika *Leksykon miasta Wielunia* (Wieluń 1998, wyd. I; Wieluń 2007, wyd. II) oraz *Wieluń. Dzieje miasta 1793–1945* (Piotrków Trybunalski 2003). Poświęcone mu krótkie biografie zawierają opracowania przedstawiające sylwetki parlamentarzystów Polski międzywojennej: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej* (Warszawa 1994) oraz *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–39. Słownik biograficzny* (Warszawa 1998). Niestety, autorzy *Słownika biograficznego działaczy ruchu ludowego* (Warszawa 1989) nie odnotowali sylwetki aktywnego działacza chłopskiego m.in.: prezesa Zarządu Powiatowego Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piaś”, posła do Sejmu z ramienia Stronnictwa Chłopskiego, a po zjednoczeniu ruchu ludowego członka Zarządu Powiatowego Stronnictwa Ludowego.

* * *

W księdze chrztów parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Łopusznie w Kieleckiem znajduje się zapis w języku rosyjskim o treści: „*Odbyło się we wsi Łopuszno, trzeciego / piętnastego sierpnia 1880 roku o trzeciej godzinie*

Ludwik Domagała, lata 20. XX w.

po południu. Zjawił się osobiście Józef Domagała, mieszkający w Wielebnowie, 38 lat, w obecności Jana Wolaka 40 lat, również Wiktora Czarnogórskiego 42 lata, mieszkających w Wielebnowie i przedstawił nam niemowlę płci męskiej, ogłaszając, że urodziło się w Wielebnowie wczoraj o siódmej po południu od prawej żony jego Agnieszki z Wolaków, 30 lat. Niemowlęciu temu przy chrzcie, który odbył się tego dnia, nadano imię Ludwik, a chrzestnymi byli: Andrzej Domagała i Franciszka z Malagów”¹.

Ludwik Domagała, syn Józefa i Agnieszki, urodził się 14 VIII 1880 r. Pochodził z niezamożnej rodziny chłopskiej, gospodarującej we wsi Wielebnów, około 30 km na zachód od Kielc. Miał dwóch braci – Stanisława i Tadeusza oraz siostrę Julię. Ojciec trudnił się dodatkowo kołodziej-

stwem, by utrzymać rodzinę i kształcić dzieci². Pierwsze nauki Ludwik z pewnością pobierał w szkółce elementarnej w rodzinnej miejscowości, a później najprawdopodobniej w pobliskim Łopusznie. Następnie kształcił się w Seminarium Nauczycielskim w Łęczycy, mieście oddalonym od Wielebnowa około 200 km. Do łęczyckiego seminarium przyjmowano młodzież włościańską i mieszczańską w wieku od 15 do 18 lat. Bezpłatna nauka trwała 3 lata. Przy seminarium funkcjonował internat, w którym uczniowie otrzymywali bezpłatne utrzymanie. Oprócz przedmiotów ogólnych w seminariach nauczycielskich nauczano pedagogiki, muzyki, śpiewu, a nawet sadownictwa i warzywnictwa. Absolwenci seminariów otrzymywali „*patenty ze stopniem nauczyciela szkół początkowych*

¹ Kserokopię wpisu do księgi chrztów, wraz z tłumaczeniem, przysłał autorowi artykułu proboszcz parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Łopusznie, ks. Tadeusz Musiał, za co pragnę Mu serdecznie podziękować.

² Szczególne podziękowania składam Pani Marii Domagała z Warszawy za cenne informacje i udostępnienie dokumentów związanych z teściem Ludwikiem Domagałą.

wiejskich lub miejskich”. Ukończenie tego typu szkoły niestety nie dawało prawa do dalszego kształcenia się na studiach wyższych³.

Praca nauczycielska i działalność społeczna w latach 1900–1918

W 1900 r. Ludwik Domagała rozpoczął pracę nauczycielską we wsi Bolków, gmina Skrzynno w powiecie wieluńskim, w małej szkole początkowej zwanej ludową⁴. Zamieszkał w domu jednego z gospodarzy i od samego początku zaangażował się w pracę oświatową nie tylko wśród dzieci, ale także wśród dorosłych. Sprowadzał z Warszawy książki do tzw. „ruchomej” biblioteczki, wypożyczał je młodzieży wiejskiej i świątlejszym rolnikom. W 1902 r. ukończył w Warszawie kurs ogrodniczo-pszczelarSKI, który odbywał się podczas letnich wakacji, a trwał dwa lata. W okresie pracy w bolkowskiej szkole zaangażował się również w działania niepodległościowe. W porozumieniu z kilkoma innymi nauczycielami z powiatu wieluńskiego zakładał tajne koła niepodległościowe i dostarczał im odpowiednie materiały.

Zarządzeniem naczelnika Kaliskiej Dyrekcji Szkolnej z 19 VIII 1903 r. przeniesiono go do szkoły w Burzeninie w powiecie sieradzkim. Tam utworzył koło Polskiej Partii Socjalistycznej, a w okolicznych wsiach zakładał koła Polskiego Stronnictwa Ludowego. Zaangażował się również w tworzenie kółek rolniczych, które powstały w Witowie, Chojnem, Prażmowie, Majaczewicach. W okresie rewolucji 1905–1907 roku należał do organizatorów strajków szkolnych i w swych działaniach zmierzał do spolszczenia szkół i administracji. Latem 1905 r. wspólnie z innym działaczem, Świniarskim, zorganizował tajny wiec w lasach rządowych w Męce, w którym wzięło udział około 3 tys. chłopów z powiatów sieradzkiego i łaskiego. W tym samym okresie urządził nielegalne wiece w Burzeninie, Męce, Brześciu, Strońsku i Brzykowie. Łącznie doprowadził do kilkunastu strajków w szkołach w Sieradzkim, Łaskiem i Wieluńskim. Mieszkańcy Burzenina tak wspominali po latach działalność Domagały: „(...) posiadał biblioteczki latające, które wypożyczał do czytania mieszkańcom Burzenina i okolicznych wsi, tworzył kółka rolnicze, na których pod pozorem nauki

³ L.V. Jacques, S. Graeve, *Przewodnik po guberni kaliskiej*, Warszawa 1912, s. 95–96.

⁴ W życiorysie spisany po II wojnie światowej Ludwik Domagała z nieznanymi nam powodów podał niepotwierdzone fakty. Stwierdził, że po ukończeniu Seminarium wyjechał do Kijowa, gdzie zapisał się na studia w Instytucie Handlowym. Po dwóch latach miał przenieść się na Wyższe Kursy Naukowe w Warszawie, gdzie zaożcznie studiował język polski i historię. Podał również, że w następnym okresie otrzymał posadę nauczyciela w Gimnazjum Emilii Zawidzkiej w Dąbrowie Górniczej. Tam także miał rozpocząć działalność społeczną i zaangażował się w rozwój ruchu spółdzielczego. Wspólnie z robotnikiem Barczyńskim pracującym w Zakładach Kotlarskich i Mechanicznych FITZNER i GAMPER oraz inż. Ludwikiem Berbeckim miał założyć Spółdzielnię Spożywców (Życiorys spisany przez Ludwika Domagałę w Poznaniu 6 VII 1948 r. w posiadaniu synowej, Marii Domagała z Warszawy).

*uprawy roli i ogrodnictwa wykładał dzieje Polski, w powiecie organizował tajne koła niepodległościowe, dla których zorganizował regularne dostarczanie nielegalnych wydawnictw patriotycznych (...)*⁵.

W 1907 r. wyjechał do szybko rozwijającej się Łodzi i zatrudnił się w szkółce działającej przy Kolei Fabryczno-Łódzkiej. Tutaj był inicjatorem i współzałożycielem Spółdzielni Spożywców, Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej i Stowarzyszenia Abstynentów „Przyszłość”, w którym pełnił funkcję prezesa zarządu.

W okresie pobytu w Łodzi Ludwik Domagała ożenił się z Heleną z Cicheckich, nauczycielką języka polskiego, pochodzącą z Kalisza⁶. Wkrótce również zdał egzamin na nauczyciela języka polskiego. W połowie 1911 r., wraz z urodzonym rok wcześniej synem Włodzimierzem, Domagałowie przenieśli się z Łodzi do Sieradza. Ludwik Domagała miał wówczas 31 lat, bogate jak na ten wiek doświadczenie zawodowe i ambitne plany realizacji nowych wyzwań. W Sieradzu podjął się trudu powołania do życia szkoły średniej. Tamtejsze 4-klasowe progimnazjum męskie w związku z brakiem środków finansowych i częstą rotacją nauczycielską borykało się z ustawicznymi problemami. W roku 1910 jego dotychczasowy kierownik, Włodzimierz Ratajewski, zakład ten rozwiązał i przez najbliższy rok szkoła męska w Sieradzu nie istniała.

Dzięki staraniom L. Domagały koncesję na prowadzenie Szkoły Handlowej w Sieradzu zatwierdziło w 1911 r. Ministerstwo Przemysłu i Handlu w Petersburgu. Powołano także Towarzystwo Szkoły Średniej, a w paragrafie 1 wydanej drukiem *Ustawy Towarzystwa Szkoły Średniej w Sieradzu* zapisano: „*Towarzystwo szkoły średniej w Sieradzu ma na celu okazywanie pomocy materialnej średniemu męskiemu zakładowi naukowemu w m. Sieradzu, a mianowicie: 4-0 klasowej Szkole Handlowej, założonej przez L.J. Domagałę, jak również niesienie pomocy materialnej niezamożnym uczniom tejże szkoły (...)*”.

W sieradzkiej Szkole Handlowej oprócz przedmiotów ogólnych, w tym języków: polskiego, rosyjskiego, niemieckiego i francuskiego, nauczano przedmiotów zawodowych, np. towaroznawstwa, prawa handlowego. Siedzibą szkoły był dom Pertkiewiczowej przy ul. Warckiej. W latach 1911/12, a więc w pierwszym roku jej funkcjonowania, istniały dwie klasy wstępne (przygotowawcze) i dwie specjalne (zasadnicze). Po zaledwie roku istnienia szkoły nad jej przyszłością zawisło niebezpieczeństwo ponownego zamknięcia. Rozwiązało się bowiem

⁵ Oświadczenie podpisane przez wójta gm. Majaczewice i mieszkańców Burzenina w grudniu 1937 r. (zbiory Marii Domagała).

⁶ Jej rodzicami byli Joanna ze Skórczyńskich i Józef Cicheccy. Ojciec do 1930 r. pracował jako sędzia grodzki, a później piastował godność radnego Rady Miejskiej Kalisza. Był członkiem Stronnictwa Narodowego. Ze związku Heleny i Ludwika Domagałów narodziło się czworo dzieci: Włodzimierz, ur. 4 IV 1910 r., Alina Helena (z męża Walotek), ur. 7 X 1911 r., Zofia (z męża Zimniak), ur. 30 IX 1914 r. i Sławomir, ur. 2 VII 1918 r.

Towarzystwo Szkoły Średniej i Domagała nie mogąc już liczyć na pomoc społeczeństwa, w nowym roku szkolnym otworzył szkołę na własne ryzyko. Przedłużył także o jeden rok okres kształcenia; funkcjonowały zatem 2 klasy wstępne i 3 specjalne. W kolejnym roku szkolnym 1913/14 w Szkole Handlowej Ludwika Domagały istniały 2 klasy wstępne i 4 specjalne⁷.

W Sieradzu Domagała zaangażował się również w działalność pozasołowiową. Ze spisane go przez niego życiorysu dowiadujemy się również, że założył Spółdzielnię Spożywców „Gospodarz”, spółdzielnię kredytową dla drobnych rolników pod nazwą Bank Ludowy i spółdzielnię drzewno-budowlaną. W instytucjach tych był prezesem zarządu lub prezesem rady nadzorczej i przez pierwsze miesiące, nim zdobyto fundusze na zaangażowanie buchaltera i pracowników biurowych, prowadził także księgowość⁸.

W okresie sieradzkim Helenie i Ludwikowi Domagałom urodziły się dwie córki: Alina Helena w roku 1911 i trzy lata później Zofia.

Wybuch I wojny światowej w sierpniu 1914 r. spowodował przerwanie działalności sieradzkiej Szkoły Handlowej. Ludwik Domagała wraz z rodziną wyjechał do Częstochowy, gdzie zatrudnił się w Szkole Handlowej Andrzejczka. Przepracował w niej jeden rok i w sierpniu 1915 r., po zamknięciu szkoły, wyjechał do Smoleńska. Tam w szkole początkowej Centralnego Komitetu Obywatelskiego nauczał przez kolejne trzy lata. Był członkiem Zarządu Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Smoleńsku i kierownikiem polskich szkół dla uchodźców w okręgu smoleńskim. Był również współzałożycielem i członkiem zarządu (sekretarzem) Związku Zjednoczenia i Niepodległości Polski oraz członkiem sekretarzem Komisji Opieki nad Mieniem Wywiezionym z Polski⁹.

Działalność społeczna w Wieluniu

Po pierwszej wojnie światowej i powrocie do wolnej Ojczyzny Ludwik Domagała wraz z żoną i czwórką dzieci (najmłodszy syn Sławomir urodził się w sierpniu 1918 r. w Warszawie) osiedlił się w Wieluniu. Zamieszkał na krótko przy ul. Sieradzkiej 16, następnie w tzw. zamku – siedzibie szkoły, którą kierował, by w latach trzydziestych powrócić do domu przy ul. Sieradzkiej.

Dzięki dużej aktywności szybko potrafił zjednać mieszkańców mało znanego mu miasta. W sierpniu 1919 r. na posiedzeniu Rady Miejskiej, która obrado-

⁷ Odpowiedź na pismo dla Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego z 8 I 1931 r.; zob. także J. Paszkowski (JP), hasło: *Szkoła Handlowa Ludwika Domagały*, [w:] *Leksykon miasta Sieradza*, pod red. T. Olejnika, Sieradz 2006, s. 355–356; J. Paszkowski, *Rozwój szkoły średniej w Sieradzu w XIX i XX wieku*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 465.

⁸ Życiorys spisany przez Ludwika Domagałę 6 VII 1948 r.

⁹ Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej: CAW), sygn. KK i MN 26 VI 1938 r.; do wniosku o odznaczenia dołączony jest również krótki życiorys spisany przez L. Domagałę.

wała nad sposobem pomocy dla uchodźców z Górnego Śląska, wszedł w skład Komitetu Pomocy dla Śląska¹⁰. W następnym miesiącu wielunianie obdarzyli go dużym zaufaniem i wybrali do 24-osobowej Rady Miejskiej. Jako jedyny reprezentował stan nauczycielski. Funkcję radnego pełnił do kolejnych wyborów, tj. do kwietnia 1926 r.¹¹ Z racji wykształcenia pedagogicznego zajmował się m.in. problemem wieluńskiej oświaty. Z tego też powodu Rada Miejska na posiedzeniu w dniu 2 VI 1920 r. wybrała go na członka Rady Nadzorczej Szkoły Doksztalającej dla Rzemieślników. W kolejnych latach pełnił również funkcję przewodniczącego Powiatowej Rady Szkolnej oraz w 1927 r. jako członek Wieluńskiego Sejmiku Powiatowego wchodził w skład Łódzkiej Okręgowej Rady Szkolnej¹².

W okresie nawały bolszewickiej Ludwik Domagała włączył się w organizowanie pomocy dla żołnierzy polskich. Aktywnie działał w Obywatelskim Komitecie Obrony Państwa w Wieluniu. Za trud włożony w gromadzenie środków pieniężnych i innych darów dla wojska otrzymał odznakę i dyplom numer 7520 wystawiony w Warszawie 9 V 1921 r.¹³

W październiku 1924 r., wspólnie z kilkunastoma innymi działaczami społecznymi z Wielunia i okolic, założył Radę Powiatową Wychowania Fizycznego i Przyniesienia Wojskowego. Głównym celem Rady było moralne wspieranie i otaczanie opieką stowarzyszeń o charakterze wojskowo-sportowym, a także budowanie boisk i strzelnic¹⁴.

Przez cały okres pobytu w Wieluniu Ludwik Domagała angażował się w rozwój spółdzielczości i przy pomocy nauczycieli i światlejszych rolników założył we wsiach i miasteczkach powiatu liczne spółdzielnie. Pełnił funkcję sekretarza Powiatowego Związku Spółdzielni Spożywców w Wieluniu¹⁵, który następnie przekształcono w Spółdzielnię Rolniczo-Spożywcą Centralę Handlową powiatu wieluńskiego. Kilka lat później Domagała był również prezesem Rady Nadzorczej Centrali Handlowej¹⁶.

Już na początku 1919 r. spółdzielcy zakupili budynek przy ul. Turowskiej 1, gdzie wybudowali magazyny oraz zbiorniki na naftę i benzynę. Pięć lat później dokupili plac, powiększyli magazyny i wybudowali mechaniczną piekarnię.

¹⁰ T. Olejnik, *Wieluń. Dzieje miasta (1793–1945)*, Piotrków Trybunalski 2003, s. 249.

¹¹ Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu (dalej: APŁOS), Starostwo Powiatowe Wieluńskie (dalej: SPW), sygn. 20, k. 13; T. Olejnik, *Wieluń...*, s. 646; tegoż, *Samorząd miasta Wielunia w latach 1918–1939*, „Sieradzki Rocznik Muzealny”, t. 7, 1990, s. 160.

¹² T. Olejnik, *Leksykon miasta Wielunia*, Wieluń 2007, s. 69.

¹³ Dyplom znajduje się w posiadaniu Marii Domagała.

¹⁴ APŁOS, SPW, sygn. 40, k. 163–164.

¹⁵ „Dziennik Urzędowy Starostwa Wieluńskiego”, nr 1 z 2 I 1920, s. 3.

¹⁶ T. i K. Rzepeccy, *Sejm i senat 1928–1933*, Poznań 1928, s. 43.

Udział Domagały w tych przedsięwzięciach był znaczący¹⁷. Dla uświadomienia społeczeństwu pożytku z rozwoju przedsiębiorczości jeździł po wsiach i miasteczkach, wygłaszając pogadanki na temat spółdzielczości, co przynosiło wymierne efekty. W Wieluniu i okolicy powstawały liczne sklepy, jak na przykład w marcu 1925 r. w Chotowie. W uroczystości poświęcenia tego sklepu uczestniczył również Domagała¹⁸.

W 1925 r. wraz z innymi działaczami Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast” był jednym z organizatorów, a następnie członkiem zarządu Spółdzielczej Kasy Ludowej Ziemi Wieluńskiej, instytucji kredytowo-oszczędnościowej zawiązanej na potrzeby lokalnej działalności gospodarczej¹⁹.

Praca w szkolnictwie (1918-1928)

Po przyjeździe do Wielunia Ludwik Domagała rozpoczął prace związane z organizacją seminarium nauczycielskiego. W czerwcu i wrześniu 1919 r. przeprowadzono w Wieluniu egzaminy dla kandydatów na kursy wstępne do tej szkoły, a Domagałę, na mocy pisma z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 30 VI 1919 r., mianowano kierownikiem tychże kursów. W tym czasie pełnił on również funkcję radnego Rady Miejskiej i pod koniec 1919 r. zgłosił wniosek w sprawie budowy gmachu dla prowadzonej przez niego szkoły. Z powodu braku środków do wzniesienia nowego obiektu nie doszło, jednak władze miejskie zdecydowały się przekazać na potrzeby szkoły i internatu jedno ze skrzydeł tzw. zamku (obecnie siedziba władz powiatowych i miejskich)²⁰. Szkoła znalazła więc obszerne lokum, które w kolejnych latach poddawano gruntownej restauracji. Ostatecznie zamiast seminarium nauczycielskiego władze oświatowe powołały w Wieluniu preparandę nauczycielską, tj. dwuletnią koedukacyjną szkołę dla dzieci w wieku od 13 do 16 lat, przygotowującą do dalszej nauki w seminarium. Do preparandy licznie uczęszczały dzieci wiejskie, dla których ukończenie tej szkoły było niewątpliwym awansem społecznym. Najczęściej uczniowie ci mieszkali w internacie. O właściwe funkcjonowanie internatu intensywnie zabiegał kierownik preparandy, który doskonale potrafił wykorzystać pomoc rodziców, w zakresie dostarczania żywności dla mieszkających tam dzieci.

Program nauczania w preparandzie obejmował podstawowe przedmioty, takie jak: język polski, język niemiecki, historia Polski, geografia, matematyka, przyroda, rysunek, śpiew, gimnastyka, kaligrafia i religia. Ludwik Domagała uczył

¹⁷ Życiorys spisany przez Ludwika Domagałę 6 VII 1948 r.; T. Olejnik, *Wieluń...*, s. 302.

¹⁸ „Wielunianin”, nr 12 z 22 III 1925, s. 6–7.

¹⁹ T. Olejnik, *Wieluń...*, s. 311–312.

²⁰ Tamże, s. 390.

historii, a jego żona języka polskiego²¹. Przy szkole działało również harcerstwo. Józef Nowak, uczeń wieluńskiego gimnazjum opiekujący się drużyną harcerską utworzoną przy preparandzie wspomina: „*Moja współpraca z nim [tj. Ludwikiem Domagałą, przyp. J.K.] bardzo dobrze się układała, bo poważnie traktował ZHP, zdając sobie sprawę, jakim cennym sprzymierzeńcem wychowawczym szkoły może być dobra praca drużyny harcerskiej*”²².

Po kilku latach funkcjonowania tej szkoły nad jej przyszłością zawisło niebezpieczeństwo. Starania o utrzymanie preparandy w mieście powiatowym, niestety, nie przyniosły skutku. Co prawda delegacja, która w tej sprawie wyjechała w czerwcu 1926 r. do Warszawy, nadesłała depeszę informującą, że Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wyraziło zgodę na pozostawienie w Wieluniu preparandy, jednak już niebawem zapadła decyzja odmowna²³. Przyczyną zamknięcia szkoły była m.in. niewygodna dla władz aktywność polityczna jej kierownika. Oficjalnie likwidację preparandy tłumaczono wyłącznie względami ekonomicznymi. Lokalna prasa donosiła: „*Obecnie dowiadujemy się, że ze względów oszczędnościowych ta wychowawcza placówka zostaje w Wieluniu skasowaną, zaś kierownik tej instytucji p. Ludwik Domagała został przez odnośną władzę mianowany na takież stanowisko na Kresy*”²⁴.

Zarządzeniem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 28 VI 1926 r. szkołę rozwiązano. Ludwik Domagała otrzymał przeniesienie na równorzędne stanowisko do Państwowej Preparandy Nauczycielskiej w Adamopolu w Okręgu Szkolnym Białostockim. Inwentarz wieluńskiej preparandy miał przekazać Inspektorowi Szkolnemu w Wieluniu, a ten następnie dyrekcji Seminarium Nauczycielskiego w Zduńskiej Woli²⁵. Stanowisko kierownika szkoły w Adamopolu Domagała miał przejąć z dniem 1 lipca. Tutaj czekała na niego kolejna niespodzianka. Kuratorium Okręgu Szkolnego Białostockiego pismem z 20 IX 1926 r. przenosiło go z dniem 1 października do Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Świsłoczy, w powiecie wołkowyskim (obecnie Białoruś) na stanowisko nauczyciela kursu wstępnego. Praca w szkole odległej setki kilometrów od rodziny pozostawionej w Wieluniu, była dla Ludwika Domagały

²¹ Dzieci pragnące kształcić się w preparandzie musiały najpierw ukończyć 4 klasy szkoły powszechnej i zdać egzamin z języka polskiego i arytmetyki (S. Kranc. *Fragmenty wspomnień z nauki w Preparandzie Nauczycielskiej w Wieluniu*, rękopis, MZW-Sp-115. Stefan Kranc był uczniem preparandy w latach 1924-26; zob. także *Świadectwo Preparandy Nauczycielskiej za I półrocze 1922/3 dla Stanisławy Sułkowskiej z Naramic*, MZW-AH-d-780).

²² J. Nowak, *W służbie oświaty i postępu społecznego w Ziemi Wieluńskiej (obszerne fragmenty wspomnień z lat 1905-1938)*, MZW-Sp-52.

²³ „Głos Ziemi Wieluńskiej”, nr 25 z 20 VI 1926, s. 7.

²⁴ Tamże, nr 30 z 25 VII 1926, s. 2.

²⁵ Pismo z 10 VII 1926 r. z Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego do L. Domagały, zbiory Marii Domagały.

wyjatkowo trudna. Dodatkowo borykał się z problemami zdrowotnymi – od połowy stycznia do połowy lutego 1927 r. korzystał ze zwolnienia lekarskiego. W ostatnich miesiącach przed wyborami do parlamentu poprosił kierownictwo szkoły o urlop bezpłatny (od 10 I do 1 III 1928 r.). Urlop taki uzyskał również na czas piastowania mandatu poselskiego, począwszy od marca 1928 r.

Po rozwiązaniu Sejmu w końcu sierpnia 1930 r., mimo usilnych starań, nie otrzymał posady nauczyciela, co więcej – dekretem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 18 III 1931 r. przeniesiono go na emeryturę. Miał wówczas 51 lat. Decyzję tę odebrał jako swoistego rodzaju karę za antyrządową działalność polityczną.

W następnych latach stale podtrzymywał kontakty ze szkolnictwem m.in. pełnił funkcję prezesa koła nr 172 Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych, działającego przy Szkole Powszechnej nr 3 w Wieluniu (na Bugaju)²⁶.

Działalność polityczna

Przed I wojną światową Ludwik Domagała związał się z Polską Partią Socjalistyczną, popierając jej nurt niepodległościowy. W swych działaniach wspierał również powstawanie kół Polskiego Stronnictwa Ludowego. Jednak dopiero po powrocie z Rosji i osiedleniu się w Wieluniu włączył się w prace aktywnie działającego w Wieluńskim Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piaś”. Nawiązał współpracę z Piotrem Chwalińskim z Krzyworzeki, który z ramienia tej partii w latach 1922-1930 sprawował mandat poselski. Wśród włościan Domagała wzbudzał coraz większe zaufanie. Już na początku września 1923 r., podczas zjazdu delegatów połączonych stronnictw PSL „Piaś” i Narodowego Zjednoczenia Ludowego powiatu wieluńskiego, powierzono mu funkcję prezesa²⁷. W tym okresie mocno angażował się w rozwój „Piaś”. Uczestniczył w wiecach, mobilizował chłopów do wstępowania w szeregi partii. Wraz z posłem Piotrem Chwalińskim zaangażował się w zorganizowanie przyjazdu do Wielunia przywódcy PSL „Piaś” Wincentego Witosy i posła Władysława Byrki. Doszło do niego w ostatnią niedzielę czerwca 1924 r. Po przybyciu z Kępna działacze ludowi zatrzymali się na krótki odpoczynek w mieszkaniu Domagałów, znajdującym się w skrzydle zamku wykorzystywanego przez preparandę. Następnie L. Domagała towarzyszył Witosowi i Byrcy w dwóch spotkaniach, które odbyły się w Krzyworzecze i Wieluniu. Po zakończeniu pierwszego z nich, na wniosek Ludwika Domagały uchwalono rezolucję, w której odniesiono się do spraw włościańskich, a także zapewniono prezesa Witosy o dużym zaufaniu do niego

²⁶ W. Wilczyński, *Informator Wieluński*, Wieluń 1935, s. 61.

²⁷ „Wielunianin”, nr 19 z 9 IX 1923, s. 4; zob. także APŁOS, PKPP, sygn. 212, k. 3.

i do prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego. Pobyt prezesa „Piasta”, tak znaczącej wówczas partii, wypadł w Wieluńskim bardzo pomyślnie, co potwierdza list skierowany przez Witosa na ręce Domagały. Jego treść jest następująca: *„Warszawa 2 VII 1924 r. Wielmożny Panie! Pozwalam sobie przesłać serdeczne podziękowanie imieniem swoim i kolegi posła Byrki za pracę i trudy poniesione a związane z zebraniem w dniu 29 w powiecie wieluńskim urzędowe. Z wyrazami szacunku”*²⁸.

Aktywność Domagały oraz posła Chwalińskiego owocowała dużym społecznym poparciem. PSL „Piast” był wówczas zdecydowanie najsilniejszą partią polityczną w Wieluńskim. Jego liderzy angażowali się nie tylko w działania polityczne, ale także gospodarcze i społeczne.

W początkach marca 1925 r. w Wieluniu odbył się Powiatowy Zjazd PSL „Piast”, na który przybyło kilkaset osób z całego powiatu. W zjeździe uczestniczył także poseł Paweł Bobek, wiceprezes Zarządu Głównego PSL „Piast”. Podczas zjazdu przygotowano rezolucję, w której m.in. odniesiono się do polityki gospodarczej rządu, potępiono „wybujały parlamentaryzm”, domagano się upaństwowienia prywatnego Gimnazjum Realnego w Wieluniu oraz uintensywnienia prac nad projektem budowy kolei Kalety-Wieluń-Podzamcze. Podczas Zjazdu wybrano zarząd partii. Ludwikowi Domagale, cieszącemu się w dalszym ciągu dużym zaufaniem społecznym, ponownie powierzono funkcję prezesa. Posła Piotra Chwalińskiego obdarzono tytułem honorowego prezesa. Bliskimi współpracownikami Ludwika Domagały byli inni członkowie zarządu: Mieczysław Wiktor Rudnicki, nauczyciel i redaktor tygodnika „Wielunianin”, Józef Jędrzejewski, Józef Napieraj i Jan Wróblewski²⁹.

Skutki przewrotu majowego wpłynęły na zmianę poglądów politycznych Domagały. Być może takie spotkania, jak to w Naramicach w dniu 12 VIII 1926 r. z udziałem około 40 osób, dały mu powody do przemyśleń. Podczas zorganizowanego wiecu Domagała nawiązywał do wydarzeń warszawskich z maja, zachwalał rządy Witosa, lecz *„słuchacze przerywali mu mowę gwizdaniem wyrażając się, że byli tylko podsycani obietnicami Witosa. (...) odnosząc się z przychylnymi wyrażeniami o Rządzie obecnie istniejącym”*³⁰.

W powiecie wieluńskim PSL „Piast” w dalszym ciągu cieszyło się ogromnym poparciem, a w końcu 1926 r. szacowano je na 45–50%³¹. Już niebawem okazało się, że drogi polityczne niekwestionowanego przywódcy „Piasta” Piotra Chwalińskiego i Ludwika Domagały rozejdą się.

²⁸ List W. Witosa do L. Domagały, oryginał w zbiorach Marii Domagała.

²⁹ „Wielunianin”, nr 10 z 8 III 1925, s. 1–2.

³⁰ APŁOS, SPW, sygn. 167, k. 34. Raport posterunku policji w Lututowie.

³¹ Tamże, SPW, sygn. 229, k. 34. Sprawozdanie komendanta powiatowego policji z 6 XII 1926 r.

W nowej partii – Stronictwie Chłopskim

W początkach 1926 r. doszło do rozłamu w Polskim Stronictwie Ludowym „Wyzwolenie” i „Jedność Ludowa”, w wyniku czego kilkunastu posłów na czele z Janem Dąbskim, jednym z wybitniejszych działaczy chłopskich Polski międzywojennej, utworzyło odrębny klub sejmowy oraz nową partię o nazwie Stronictwo Chłopskie (skrót: SCh). Partia ta poparła przewrót majowy i przez kilkanaście następných miesięcy wspierała działania Józefa Piłsudskiego i rządów sanacyjnych. Wielu z jej głównych działaczy miało bowiem korzenie niepodległościowe związane z Polską Organizacją Wojskową, którą kierował J. Piłsudski. Poza tym sądzono, że marszałek może zrealizować polityczne i gospodarcze postulaty włościan. Do zdecydowanej opozycji Stronictwo Chłopskie przeszło dopiero z początkiem 1928 r. W swej odezwie posłowie SCh krytykowali nie tylko PSL „Wyzwolenie” i PSL „Jedność Ludowa”, ale także PSL „Piast”. W deklaracji programowej domagali się m.in. ustroju republikańskiego, jednoizbowego sejmu, utworzenia rządu chłopsko-robotniczego, oparcia administracji państwowej na samorządzie. Stronictwo Chłopskie stało na stanowisku oddzielenia Kościoła od państwa oraz powszechnego i bezpłatnego nauczania w szkołach. Na polu gospodarczym partia ta domagała się podniesienia drobnego rolnictwa, reformy rolnej bez odszkodowania, upaństwowienia lasów, a także udostępnienia pomocy kredytowej dla chłopów³². Te radykalne postulaty, jak się niebawem okazało, bardziej przekonywały L. Domagałę.

W drugiej połowie marca 1927 r. w Wieluńskie przybył Edmund Waczyński, rolnik z powiatu tureckiego, instruktor Stronictwa Chłopskiego, który rozpoczął aktywną pracę nad organizowaniem kół tej nielicznej jeszcze partii. Objeżdżając wsie w okolicach Wielunia, pozyskiwał nowych sympatyków, w tym dotychczasowych działaczy „Piasta”. Podczas spotkań z rolnikami powołano koła w Olewinie (prezes Michał Stefaniak), w Wierzchlesie (prezes Franciszek Parzyjała), Kraszkowicach (prezes A. Stępień), Mierzycach (prezes Piotr Kołodziej), Pąnowie (prezes Jan Dubas) i Białej (prezes Walenty Stojcecki)³³. Dnia 27 III 1927 r. przybył do Wielunia na Powiatowy Zjazd SCh prezes Zarządu Wojewódzkiego Stronictwa Chłopskiego w Łodzi, poseł Władysław Fijałkowski. W swym wystąpieniu poruszył sytuację gospodarczą w Polsce, omówił zadania i cele stronictwa oraz ostro skrytykował działalność PSL „Piast”, PSL „Wyzwolenie” i Związku Ludowo-Narodowego. Zjazd zaowocował jednością

³² A. Kołodziejczyk, *Stronictwo Chłopskie*, [w:] *Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 430; A. Więzikowa, *Stronictwo Chłopskie (1926–1931)*, Warszawa 1963.

³³ „Gazeta Chłopska”, nr 15 z 10 IV 1927, s. 7.

ną rezolucją powołującą Zarząd Powiatowy Stronnictwa Chłopskiego, w skład którego jako sekretarz wszedł Ludwik Domagała. Dodajmy, że funkcję prezesa przyjął Jan Mistygacz z Wierzchlasu, wiceprezesami zostali Czesław Kaniewski z Wielunia i Michał Stefaniak z Olewina, a skarbnikiem Paweł Czyż z Krzyworzeki³⁴.

Już niebawem Starostwo Wieluńskie w swych sprawozdaniach kierowanych do Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi informowało o działalności Stronnictwa Chłopskiego. Za III kwartał 1927 r. wpływy tej partii oceniono na poziomie 2%; w dalszym ciągu wśród chłopskich partii dominowało PSL „Piaś” – 40% poparcia i PSL „Wyzwolenie” – 30%. W tym samym sprawozdaniu stwierdzono, że organizatorami Stronnictwa Chłopskiego w powiecie wieluńskim byli: Piotr Kołodziej z Mierzyc, Jan Dubas z Pątnowa, Michał Stefaniak z Olewina i Jan Mistygacz z Wierzchlasu. Nie wymieniono wśród nich Ludwika Domagały, który pracował w tym okresie w odległej od Wielunia Świsłoczy³⁵.

Nadszedł rok 1928, bardzo ważny dla młodego ugrupowania politycznego, jakim było Stronnictwo Chłopskie. Na marzec wyznaczono wybory do parlamentu. W styczniu w podwieluńskich wsiach odbyły się wiece, dzięki którym pozyskano kolejnych członków i założono nowe koła SCH (Masłowice, Mokrsko, Dąbrowa, Gaszyn, Komorniki, Popowice)³⁶. Dnia 17 stycznia zorganizowano w Wieluniu przedwyborczy zjazd Stronnictwa Chłopskiego, podczas którego dokonano wyboru kandydatów na posłów. Spośród nich, oprócz Ludwika Domagały, rekomendacje otrzymali: Ignaczak z Urbanic, Czesław Kaniewski z Wielunia i Jan Mistygacz z Wierzchlasu³⁷.

W styczniu i lutym 1928 r. Domagała mocno zaangażował się w pracę organizacji chłopskiej i brał udział w licznych wiecech (dysponował wówczas bezpłatnym urlopem ze szkoły w Świsłoczy). Docierał do wielu miejscowości w powiecie. Spotykał się z mieszkańcami m.in.: Osjakowa, Skomlina, Krzyworzeki, Łagiewnik, Dzierzkowic, Rudnik. W innych miejscowościach Wieluńskiego wiece przedwyborcze wspierające partię i zarazem Domagałę organizowali w tym samym czasie dwaj jego partyjni koledzy: Andrzej Kozubal z Grębienia oraz Stanisław Karpala z Piwonic, powiat kaliski³⁸.

³⁴ Tamże, nr 16 z 17 IV 1927, s. 8; APŁOS, SPW, sygn. 228, bp.

³⁵ APŁOS, SPW, sygn. 273, k. 7. Sprawozdanie Starostwa do Urzędu Wojewódzkiego z 6 X 1927 r.

³⁶ „Gazeta Chłopska”, nr 4 z 22 I 1928, s. 5.

³⁷ APŁOS, SPW, sygn. 284, k. 8–9; także: T. Olejnik, *Wieluń...*, s. 449; „Gazeta Chłopska”, nr 6 z 5 II 1928, s. 6, w informacji prasowej wśród kandydatów do parlamentu nie wymieniono Ignaczaka z Urbanic.

³⁸ APŁOS, Powiatowa Komenda Policji Państwowej (dalej: PKPP), sygn. 340, k. 1–14.

W parlamencie 1928–1930

Wybory do Sejmu wyznaczono na 4 III 1928 r. Wieluńskie znalazło się w okręgu wyborczym numer 16, obejmującym trzy powiaty: Kalisz, Turek i Wieluń. Lista Stronnictwa Chłopskiego posiadała numer 10. Wynik głosowania dla Domagały okazał się niezwykle korzystny. Włościanie zaufali człowiekowi wykształconemu, aktywnemu nauczycielowi ich dzieci. Otrzymał kilkanaście tysięcy głosów, dzięki którym zdobył mandat poselski. Łącznie na listę SCh w okręgu Kalisz–Turek–Wieluń padło 21 375 głosów, w tym w powiecie wieluńskim 15 054, które w zdecydowanej większości oddano na Domagałę³⁹. W skali kraju Stronnictwo Chłopskie uzyskało łącznie 25 mandatów poselskich, dzięki czemu partia ta okazała się trzecią siłą, po „Piaście” i „Wyzwoleniu”, wśród chłopskich ugrupowań politycznych.

Ślubowanie poselskie Ludwik Domagała złożył 27 marca. W tym samym dniu otrzymał legitymację poselską z numerem 82⁴⁰. Wszedł w skład Klubu Stronnictwa Chłopskiego i pracował w komisjach: budżetowej, ochrony pracy i oświaty.

Ludwik Domagała z coraz większym zaangażowaniem organizował spotkania poselskie, w czasie których nawoływał do popierania Stronnictwa. Przedstawiał program partii, a nade wszystko wspierał rolników w trudnych sprawach urzędowych, pomagał im w redagowaniu różnorodnych pism do urzędów, informował o prawach i sposobach ich egzekwowania. Odwiedzał w szczególności te miejscowości, w których miał silne zaplecze polityczne oraz te, w których liczył na pozyskanie przyszłych członków do swej partii. W celu przyciągnięcia większej ilości słuchaczy, organizował takie spotkania wspólnie z posłami z innych chłopskich partii, np. 29 VI 1928 r. wraz z posłem PSL „Wyzwolenie” Wincentym Baranowskim. Spotkanie to odbyło się na łące, kilkaset metrów od kościoła, z udziałem ok. 400 osób⁴¹. Kilka dni później, 2 lipca, Domagała zwołał wiec w Rudnikach, na który przybył jego partyjny kolega, poseł Andrzej Pluta, rolnik z Rzeszowskiego. Podczas spotkania, w którym uczestniczyło ok. 300 osób, posłowie podkreślali złą sytuację polskiego chłopca⁴².

Dużą aktywność posła Domagały odnotowano w sprawozdaniu policyjnym z 9 X 1928 r. Napisano w nim: „*Stronnictwo Chłopskie z posłem Domagałą na*

³⁹ T. i K. Rzepeccy, *dz. cyt.*, s. 42–43. J. Wawrzyńczyk w artykule *Z dziejów ruchu ludowego w województwie łódzkim w latach 1905-1939*, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim*, pod red. E. Podgórskiej, Łódź 1968, s. 54 i 345, wymienia L. Domagałę wśród czołowych działaczy chłopskich, błędnie jednak stwierdza, że został posłem z Sieradza.

⁴⁰ Legitymacja znajduje się w archiwum rodzinnym Marii Domagały.

⁴¹ APŁOS, SPW, sygn. 255, k. 15.

⁴² Tamże; APŁOS, PKPP, sygn. 340, k. 15.

*czyle jest nieco ruchliwsze od innych partii. (...) Przyciąga do siebie chłopów udzielając im porad prawnych, wskazówek oraz redagując prośby i skargi do różnych władz*⁴³. Aktywną postawę zajął L. Domagała również w parlamencie. Przykładem jest interpelacja wieluńskiego posła, którą złożył w Sejmie w końcu listopada 1928 r. Odnosiła się ona do przyszłości gruntów po parcelacji majoratów Bieniec i Pątnów, dokonanej w 1921 r. Proponował, aby pozostałą część ziemi w Bieńcu (200 mórg) i Pątnowie (180 mórg) rozparcelować przede wszystkim wśród poszkodowanych rolników, wskutek przeprowadzenia przez ten teren kolei⁴⁴.

Ludwik Domagała mocno angażował się również w zagadnienia związane z rozwojem oświaty, gdyż na tym znał się najlepiej. W sprawie tej zabrał głos między innymi podczas dyskusji nad budżetem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W przemówieniu zobrazował stan oświaty na polskiej wsi, podkreślając ogromne materialne zaniedbanie dzieci chłopskich, brak podstawowego wyposażenia w obuwie, odzież, żywność, przybory szkolne. Stwierdził, że co najmniej 30 procent dzieci włościańskich nie uczęszcza do szkoły. Odniósł się także do braku bibliotek wiejskich uważając, że dopóki nie będzie większego wsparcia ze strony władz nadzorczych (starostw) stan ten nie ulegnie poprawie⁴⁵.

Ludwik Domagała cieszył się znaczącym poparciem środowisk wiejskich, a partia, którą reprezentował, stawała się coraz bardziej popularna na wieluńskiej wsi. Starostwo Wieluńskie, opierając się na danych z wyborów do Sejmu w 1928 r., oceniło wpływy polityczne Stronnictwa Chłopskiego w powiecie na 10%, a dwóch pozostałych konkurencyjnych partii chłopskich – „Piasta” i „Wyzwolenia” – odpowiednio na 15% i 27%⁴⁶. W 1929 r. notowania Stronnictwa Chłopskiego znacznie wzrosły, szacowano je na 20%, co przewyższało popularność „Piasta” i „Wyzwolenia”, które mogły liczyć na piętnastoprocentowe poparcie⁴⁷.

Powiatowy Zjazd Stronnictwa Chłopskiego, który odbył się w Wieluniu 14 VII 1929 r., w obecności ok. 200 przybyłych działaczy, potwierdzał siłę tej partii w terenie. Zebranie rozpoczął poseł Domagała⁴⁸. Sprawdzony i dobrze działający Zarząd SCh pozostał bez zmian. Ludwik Domagała w dalszym ciągu był sekretarzem, a Jan Mistygacz piastował funkcję prezesa. Siedziba partii i zarazem

⁴³ APŁOS, SPW, sygn. 273, bp.

⁴⁴ „Gazeta Chłopska”, nr 54 z 16 XII 1928, s. 4.

⁴⁵ Tamże, nr 3 z 24 II 1929, s. 3.

⁴⁶ APŁOS, SPW, sygn. 273, k. 1v.

⁴⁷ Tamże, sygn. 419, k. 15.

⁴⁸ Tamże, sygn. 436, bp.

„biuro poselskie” znajdowało się w Wieluniu przy ul. Ratuszowej (w budynku Starostwa)⁴⁹.

W Warszawie Domagała był posłem coraz bardziej dostrzeganym przez swoich partyjnych kolegów. Od stycznia 1930 r. wszedł do Centralnego Komitetu Wykonawczego SCh oraz dwukrotnie, w lutym i listopadzie tego samego roku, wybierano go na sekretarza Prezydium Rady Naczelnej SCh⁵⁰.

Krytykujące rządy sanacji partie opozycyjne, poddawano silnym naciskom. Coraz częściej spotykał się z tym również Domagała. W połowie listopada 1929 r. przygotowane przez niego wiece w Osjakowie, Wierzbii i Kurowie nie doszły do skutku. Ingerencja policji spowodowała ich rozwiązanie⁵¹. Według doniesień policyjnych poseł podburzał do stawiania oporu siłom porządkowym, w wyniku czego opornych pociągnięto do odpowiedzialności karnej⁵². W liście otwartym opublikowanym w tygodniku „Wielunianin” Domagała zamieścił sprostowanie, w którym informował, że posiadał zgodę Starostwa na wspomniane wiece. Nieprawdą, jak twierdził, było także stwierdzenie, że podburzał przybyłych na wiec, a główną przyczyną rozpędzania zgromadzeń była według Domagały chęć przedstawienia przez niego sprawozdania Najwyższej Izby Kontroli. Oczywiście stawiało ono w złym świetle ówczesny rząd⁵³.

Ludwik Domagała niejednokrotnie odczuwał niechęć władzy wobec swoich poczynań. Podczas wiecu, odbywającego się na wieluńskiej targowicy 1 XII 1929 r., poseł Stronnictwa Chłopskiego nie mógł znów zabrać głosu. Tym razem urzędnik ze Starostwa nie dopuścił do jego wystąpienia ze względu na to, że wiec zwołał poseł PSL „Wyzwolenie” Wincenty Baranowski⁵⁴.

Kulminacyjnym momentem w walce pomiędzy opozycją a rządem był zjazd zwołany pod koniec czerwca 1930 r. przez przywódców Centrolewu. Nazwano go Kongresem Obrony Prawa i Wolności Ludu. Wzięli w nim udział m.in.: poseł Domagała, jego partyjny kolega Jan Konieczka z Wójcina, a także Wincenty Baranowski z „Wyzwolenia” oraz Jan Chadryś i Witold Nowicki reprezentujący PSL „Piast”⁵⁵. Zgromadzeni na Kongresie przedstawiciele politycznego centrum i lewicy 29 czerwca złożyli oświadczenie, w którym stanowczo wezwali do usu-

⁴⁹ Tamże, sygn. 426, k. 70.

⁵⁰ J. Hampel, *Ludwik Domagała*, [w:] *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J.M. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994, s. 266; M. Smogorzewska, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. I: A–D, red. A.K. Kunert, Warszawa 1998, s. 405; T. Olejnik, *Leksykon...*, s. 70. A. Więzikowa stwierdza, że do Prezydium Rady Naczelnej SCh wybrano Domagałę w końcu 1929 r. (*Stronnictwo Chłopskie...*, s. 219).

⁵¹ „Goniec Wieluński, nr 266 z 16 XI 1929, s. 3.

⁵² Tamże, nr 268 z 19 XI 1929, s. 3

⁵³ Tamże, nr 275 z 27 XI 1929, s. 3.

⁵⁴ Tamże, nr 280 z 3 XII 1929, s. 3.

⁵⁵ APŁOS, PKPP, sygn. 314, k. 67. Zob. także PKPP, sygn. 278, k. 188 i 191.

nięcia dyktatury Józefa Piłsudskiego i zagrozili, że na każdą próbę terroru ze strony władzy odpowiedzą siłą.

Reakcja Piłsudskiego okazała się wyjątkowo bezpardonowa. Prezydent Mościcki rozwiązał Sejm 30 VIII 1930 r. i tym samym poseł Stronnictwa Chłopskiego Ludwik Domagała utracił mandat poselski. Walka polityczna powodowała coraz bardziej brutalne metody „wyciszania” opozycji. Przekonał się o tym również Domagała, który zorganizował w sierpniu 1930 r. wiec w Rudnikach, według opinii Starostwa bez zezwolenia. W wyniku postępowania karnego 29 IX 1930 r. skazano go na 3 miesiące więzienia. Wskutek apelacji karę więzienia skrócono do 1 miesiąca⁵⁶.

Wygasanie aktywności politycznej

Przed zbliżającymi się wyborami do Sejmu w jesieni 1930 r. utworzono listę 7 – Związku Obrony Prawa i Wolności Ludu. Znalazł się na niej Domagała, a także m.in. Piotr Chwaliński z „Piasta” oraz na pierwszym miejscu Wincenty Baranowski z „Wyzwolenia”. Żadnemu z nich nie udało się uzyskać mandatu poselskiego, a przyczyną tego faktu stało się bezprawne unieważnienie listy wyborczej, dokonane przez komisarza okręgu Kalisz-Wieluń⁵⁷.

Wobec ogromnego nacisku sanacji opozycja chłopska dokonała zjednoczenia ruchu ludowego. PSL „Wyzwolenie”, PSL „Piast” i Stronnictwo Chłopskie, w myśl podjętych odgórnie decyzji, dokonały podczas zjazdu w Wieluniu 31 V 1931 r. zjednoczenia i powołały Stronnictwo Ludowe. Wybrano wtedy zarząd, na czele którego stanął Piotr Chwaliński, a uzupełniali go Władysław Burchaciński, Wincenty Baranowski oraz Ludwik Domagała. Stronnictwo Ludowe stało się silną partią chłopską i w tym okresie w powiecie wieluńskim liczyło 42 koła⁵⁸.

Wyrazista, antysanacyjna aktywność polityczna Domagały spowodowała jego aresztowanie, którego dokonano 3 VII 1931 r. Osadzono go w wieluńskim więzieniu przy ul. Częstochowskiej. Już wkrótce w prorządowej gazecie zamieszczono na jego temat krótką informację pod znamienym tytułem: *Kto wiatr sieje zbiera burze*. Dziennikarz będący tubą władzy tak opisał przyczyny aresztowania Domagały: *„Karę tę ściągnął on na siebie za przewinienia przeciwko ładowi i spokojowi Państwa. Starając się wszelkimi sposobami zdobyć ponownie mandat poselski, rozwijał agitację, podburzając spokojną ludność naszego powiatu. Z zawodu nauczyciel, uprzykrzył sobie naukę dzieci, a natomiast pedagogiczną*

⁵⁶ T. Olejnik, *Wieluń...*, s. 439.

⁵⁷ S. Giza, *Wincenty Baranowski (1877–1957)*, [w:] *Przywódcy ruchu ludowego. Szkice biograficzne*, pod red. A. Więzikowej, Warszawa 1968, s. 19.

⁵⁸ APŁOS, SPW, sygn. 709, k. 13.

swą wiedzę przelewał w umysły dorosłych kmiotków obiecując im raj na ziemi (...)⁵⁹.

Doświadczenia parlamentarne Domagały wykorzystywano w nowej partii. W 1931 r. wybrano go do Rady Naczelnej Stronnictwa Ludowego. W Radzie tej miał zasiadać do 1935 r., lecz po dwóch latach przestał być jej członkiem, o czym świadczą wydarzenia z 1933 r. Dziennik „Echo” z września wspomnianego roku informował, iż w ostatnim czasie Domagała wystąpił ze Stronnictwa Ludowego, a jako powód podał „*ciągle bezpłodne opozycje Stronnictwa Ludowego w stosunku do Marszałka Piłsudskiego*”. Następnie miał wstąpić do Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem⁶⁰. Informacja ta nie jest jednak potwierdzona. Podczas zjazdu członków Stronnictwa Ludowego powiatu wieluńskiego, które odbyło się 24 IX 1933 r., jego prezes Piotr Chwaliński, w nawiązaniu do wystąpienia ze Stronnictwa Ludwika Domagały oraz Władysława Burchacińskiego, ostro zanegował taką postawę⁶¹.

Domagała starał się być aktywny zawodowo. W tym celu we wrześniu 1934 r. poddał się egzaminowi na „*stanowisko kierownika pisania podań do władz administracyjnych*”, zorganizowanego przez Komisję Egzaminacyjną przy Starostwie Powiatowym Wieluńskim. Emerytura, jaką otrzymywał były kierownik preparandy, nie zabezpieczała ekonomicznych potrzeb rodziny – studiujących na Uniwersytecie w Poznaniu trojga dzieci, a przede wszystkim kosztów leczenia chorej od dłuższego czasu na reumatyzm żony. Helena Domagała zmarła 25 I 1936 r.

Chociaż L. Domagała zrezygnował z działalności politycznej, jeden z jego dawnych kolegów partyjnych czynił starania o pozyskanie go do nowego ugrupowania politycznego. W czerwcu 1936 r. otrzymał list od Henryka Wyrzykowskiego z Warszawy, który podobnie jak on wystąpił ze Stronnictwa Ludowego, nie akceptując decyzji o bojkocie wyborów do Sejmu. W korespondencji tej Wyrzykowski, powołując się na działalność w Stronnictwie Chłopskim, próbował nawiązać kontakt z Domagałą i zapowiadał przyjazd do Wielunia. W drugim liście, napisanym 3 VIII 1936 r., nawiązując do spotkania w Wieluniu, Wyrzykowski informował o zjeździe działaczy byłego Stronnictwa Chłopskiego, który miał odbyć się w sobotę 15 sierpnia. Namawiał Domagałę do przyjazdu do Warszawy wraz z delegatami. W liście napisał: „*Proszę więc Szan. Pana Kolegę, by był łaskaw koniecznie sam na ten Zjazd przyjechać i przywieźć kilku delegatów z sobą i to możliwie ludzi coś w swoich okolicach znaczących, pozatem ludzi na 100% pewnych, że pójdą po linii naszej polityki, o której mówiliśmy*”⁶². Nie

⁵⁹ „Echo”, nr 184 z 10 VII 1931, s. 5.

⁶⁰ Tamże z 18 IX 1933, s. 5.

⁶¹ APŁOS, SPW, sygn. 741a, k. 60.

⁶² Listy w zbiorach Marii Domagała.

wiemy czy Domagała wziął udział we wspomnianym zjeździe i czy utrzymywał kontakt z Wyrzykowskim.

Informacje z kilku ostatnich przedwojennych lat są lakoniczne. Wiemy, że w 1938 r. starał się o przyznanie Krzyża i Medalu Niepodległości. Komisja weryfikująca podanie jednak odrzuciła, a w uzasadnieniu napisano: „brak podstaw”⁶³. Natomiast 16 VIII 1939 r., będąc członkiem Komisji Szacunkowej, na pisemną prośbę mierniczego prowadzącego scalenie ziemi w podwieluńskich Masłowicach, zajmował się przeprowadzaniem klasyfikacji i szacunkiem gruntów na obszarze tej wsi⁶⁴.

W tym okresie dużym wsparciem dla L. Domagały był mieszkający z nim syn Sławomir oraz córka Zofia, która po studiach na Uniwersytecie Poznańskim zamieszkała w Wieluniu wraz z mężem, lekarzem Stanisławem Zimniakiem.

Wczesnym rankiem 1 IX 1939 r., podczas ataku niemieckiego lotnictwa na Wieluń, Ludwik Domagała był najprawdopodobniej w swym domu przy ul. Sie-radzkiej, znajdującej się poza obszarem bombardowania. Podobnie jak tysiące innych mieszkańców miasta wraz z synem Sławomirem, uciekał w głąb kraju. Z informacji pozostawionych przez niego wynika, że 2 XI 1939 r. przebywał już w Sandomierzu. Zatrzymał się u młodszego brata Stanisława, nauczyciela sandomierskich szkół. W Sandomierzu spędził całą okupację niemiecką.

Do Wielunia wrócił w sierpniu 1945 r. i w tym samym miesiącu, obok Piotra Chwalińskiego, Stanisława Dery i Antoniego Rembowskiego, stał się jednym z głównym organizatorów Polskiego Stronnictwa Ludowego⁶⁵. Dwa miesiące później, w październiku zatrudnił się w Powiatowym Związku Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, gdzie przepracował dwa lata w charakterze kierownika referatu personalnego. Wstąpił również do Związku Zawodowego Pracowników Spółdzielczych RP. W okresie tym wynajmował mieszkanie przy ul. Mickiewicza 17. W Wieluniu pozostał jednak sam. Dzieci osiedliły się w innych miastach. Z tego też względu zdecydował się na opuszczenie miejsca, z którym związał się przez ćwierć wieku. W końcu 1947 r. wyprowadził się do Poznania, gdzie mieszkał ze swoją rodziną jego syn Włodzimierz⁶⁶.

W Poznaniu czynił starania o zatrudnienie, ale najprawdopodobniej bezskuteczne. Coraz częściej chorował, zmarł na ostre zapalenie płuc w poznańskim szpitalu 25 I 1951 r. Pochowano go na cmentarzu w dzielnicy Jeżyce, a kilkanaście lat później przeniesiono na wieluński cmentarz do grobu, w którym w 1936 r. pochowano jego żonę Helenę. W tym samym grobie spoczęła ich córka Alina Helena Walotek, zmarła 14 VII 2000 r.

⁶³ CAW, KK i MN 26 VI 1938 r.

⁶⁴ Pismo w zbiorach Marii Domagała.

⁶⁵ T. Olejnik, *Leksykon...*, s. 70 i 231.

⁶⁶ Życiorys spisany przez L. Domagałę w Poznaniu 6 VII 1948 r. ...